

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД СЧЕТОВОДСТВОТО ВЪВ ФИНАНСОВАТА СИСТЕМА¹

Доц. д-р [Георги Баташки](#), гл. ас. д-р [Диана Ималова](#), гл. ас. д-р [Тотка Кънева](#), гл. ас. д-р [Иван Андреев](#), гл. ас. [Валерий Александров](#)²

Резюме

Непрекъснато нарастващите изисквания към създаваната счетоводна информация за дейността на всяко предприятие е водещ мотив за търсенето на теоретично обосновани и практически приложими решения, свързани с решаването на конкретни актуални проблеми. Това в пълна степен се отнася и за счетоводството на предприятията във финансовата система.

Настоящото научно изследване анализира състоянието на съществуващата счетоводна практика в търговските банки, бюджетните предприятия, застрахователните и осигурителните дружества. Върху тази основа аргументирано се предлагат възможности за решаване на проблеми с теоретико-методологичен и практико-приложен характер в счетоводството на предприятията във финансовата система. В резултат на апробацията им в дейността на изследваните предприятия се повишава качеството на създавания счетоводно-информационен продукт.

Ключови думи: счетоводство, търговски банки, бюджетни предприятия, застрахователни и осигурителни дружества, финансови отчети.

CHALLENGES IN ACCOUNTING IN THE FINANCIAL SECTOR

Abstract

The constantly growing requirements towards the accounting information about the activities of every business call for theoretically grounded and feasible solutions of some specific accounting problems. This is especially true for the accounting systems of financial enterprises.

The study analyzes the status of the accounting practices adopted by commercial banks, state budget enterprises, insurance companies, and social security funds. The authors provide substantiated solutions of some theoretical, methodology-related, and practical accounting problems pertaining to the financial sector enterprises. The approbation thereof in the enterprises subjected to the study improves the quality of their accounting information output.

Key words: accounting, banks, state budget enterprises, insurance companies, social security funds, financial statements.

JEL: M41

¹ Настоящата статия е резултат от реализирането на научноизследователски проект № 11-2010 към Института за научни изследвания на тема „Актуални проблеми на счетоводството във финансовата система” с ръководител на екипа: *Доц. д-р Георги Баташки*, факултет „Стопанска отчетност”, катедра „Счетоводна отчетност” и членове: гл. ас. д-р Диана Ималова, ф-т „СО”, к-ра „СО”; гл. ас. д-р Тотка Кънева ф-т „СО”, к-ра „СО”; гл. ас. д-р Иван Андреев, ф-т „СО”; к-ра „СО”, гл. ас. Валерий Александров ф-т „СО”, к-ра „СО”; Александър Николов, студент IV курс, специалност „Счетоводство и контрол”.

² Участието на авторите при разработването на статията е както следва: доц. д-р Георги Баташки – част III; гл. ас. д-р Диана Ималова – част I; гл. ас. д-р Тотка Кънева – част V; гл. ас. д-р Иван Андреев – увод и част IV; гл. ас. Валерий Александров – част II.

Увод

Съвременните икономически условия поставят по-високи изисквания към икономическата информация за дейността на всеки стопански субект. Обществената практика по безспорен начин доказва, че ефективно функциониращата информационна система във всяко предприятие е в резултат на рационално изградената счетоводна отчетност. Това в пълна степен се отнася и за счетоводството на предприятията във финансовата система.

Счетоводството е емпирична наука, която има конкретен определен предмет на изследване и строго установени методи за неговото наблюдение, систематизиране, обобщаване и изучаване. Тяхното практическо приложение не може да се осъществява без наличието на теоретични знания, които да синтезират и систематизират резултатите от емпиричните изследвания, да ги интерпретират и обосновават и да разкриват съществуващата икономическа действителност. В счетоводството общата теория е трансформирана успешно в конкретно съдържание, а то от своя страна е основа за създаването на възможности за придобиване на практически умения.

Основната цел на научния проект е задълбочено изследване и аргументирано предлагане на възможности за решаване на проблемите с теоретико-методологичен и практико-приложен характер в счетоводството на предприятията във финансовата система.

Обект на изследване е съществуващата практика по отношение счетоводното отчитане дейността на предприятията във финансовата система, конкретизирана до търговски банки, бюджетни предприятия, застрахователни и осигурителни дружества.

Основната теза, която се доказва и защитава в настоящото изследване е необходимостта от усъвършенстване счетоводното отчитане дейността на предприятията във финансовата система. Тя е изпълнена в аспект на по-голяма полезност и ценност на създаваната счетоводна информация за извеждането на рационални управленски решения.

I. Предизвикателства пред счетоводната отчетност на банките по пътя на интегрирането на България в едината европейска платежна зона

Процесът на изграждане на единен европейски пазар на финансови услуги е свързан със създаване на Единна европейска платежна зона – SEPA³. Основната му цел е да създаде единен, интегриран и унифициран пазар на платежни продукти и услуги в евро. Постигането на тази цел налага създаването и спазването на хармонизирани бизнес-правила и технически стандарти.

Като основни характеристики на SEPA могат да се изведат следните:

- интегриран набор от платежни инструменти и непрекъснато развитие на нови, ориентирани към клиентите услуги. SEPA има три основни платежни инструмента: SEPA кредитен трансфер, SEPA директен дебит (с разработени две схеми - базисна схема и бизнес към бизнес схема) и SEPA картови плащания;

- еврото като единна валута за платежните транзакции (независимо от валутата на сметката);

- една сметка за изпращане и получаване на плащания през SEPA, което гарантира значително спестяване на разходи и време на гражданите и бизнеса;

³ SEPA - Single Euro Payment Area. Териториално SEPA обхваща 27-те държави-членки на ЕС както и Исландия, Норвегия, Лихтенщайн, Швейцария и Монако.

- единни оперативни процедури, основаващи се на електронна обработка и задължително използване на IBAN и BIC за установяване сметките на клиентите и банките;
- стандарт за обработка на съобщения в XML формат на данните, регулирани от ISO 20022;
- ефективна инфраструктура и клиринг за плащания в евро в Европейската банкова асоциация;
- хармонизирана правна среда и еднакви права и задължения на участниците.

Реализацията на проекта SEPA е свързана с осъществяването и на друг проект, с водеща роля за развитието на платежния пазар в Европа - TARGET2⁴. развитието на TARGET2 допринася за по-нататъшната интеграция на финансовите пазари в Еврзоната на основата на повишена ефективност и разширен спектър на предоставяните услуги, позволяващи по-ефективно и гъвкаво управление на ликвидността.

Интегрирането на България към европейските структури неизменно е свързано и с интеграция в областта на платежните системи. Основните задачи при изграждането на Единната европейска платежна зона в България обхващат правната рамка, платежните инструменти, стандартите, платежните системи и инфраструктурата за плащания. Всички те оказват влияние върху организацията и технологията на отчетния процес за SEPA платежните операции в банките. Това е така, защото при посредничеството на банките платежните операции на практика се извършват чрез задължаване сметката на платеща и/или заверяване сметката на получателя. Или чрез системата на счетоводството платежните операции не само се отразяват, но и се реализират. Основание за това е обмяната на информация по електронен път между участниците в платежните операции. Тази информация се осигурява от системата на счетоводството. Може да се направи изводът, че в центъра на всички промени, наложени от създаването на SEPA са счетоводно-информационните системи, посредством които банките извършват платежните си операции.

Извършваните от банките в България платежни услуги се регламентират с влезлия в сила от 1 ноември 2009 г. Закон за платежните услуги и платежните системи (ЗПУПС)⁵ и съпътстващите го наредби. Този закон транспонира в българското законодателство Директивата за платежните услуги във вътрешния пазар⁶, която е правната основа за изграждането на SEPA. Освен изискванията на визираната директива новоприетият закон въвежда в българското законодателство и изискванията на Директивата за предприемането, упражняването и надзора над дейността на институциите за електронни пари⁷ и на Директивата за окончателността на сетълмента в платежните системи и в системите за сетълмент на ценни книжа⁸, които също имат отношение към

⁴ TARGET2 - Трансевропейска автоматизирана система за брутен сетълмент на експресни преводи в реално време.

⁵ ЗАКОН за платежните услуги и платежните системи, обн. ДВ бр. 23/2009 г., в сила от 1 ноември 2009 г.; посл. изм., бр. 101 от 2010 г.

⁶ ДИРЕКТИВА 2007/64/ЕО относно платежните услуги във вътрешния пазар, за изменение на директиви 97/7/ЕО, 2002/65/ЕО, 2005/60/ЕО и 2006/48/ЕО и за отмяна на Директива 95/7/ЕО (ОВ, L 319/1 от 5 декември 2007 г.)

⁷ ДИРЕКТИВА 2000/46/ЕО относно предприемането, упражняването и надзора над дейността на институциите за електронни пари, (ОВ, L 275 от 27.10.2000 г.) .

⁸ ДИРЕКТИВА 98/26/ЕО относно окончателността на сетълмента в платежните системи и в системите за сетълмент на ценни книжа. (ОВ, L 166 / 45 от 11.06.98 г.).

платежния процес. Постановките на новия регламент, предвиждат редица задължения и отговорности на банките в процеса на предоставянето на платежни услуги, които ще рефлектират върху организацията и технологията на отчетния процес за тях. Въведени са ясни и подробни правила и стандарти за изпълнението на платежни услуги, които дават възможност за осигуряване на еднаквост при счетоводното интерпретиране на платежните операции и информационна съвместимост между счетоводните звена на банките, участници в SEPA. Всичко това е свидетелство, че в България е изградена адекватна правна рамка за платежния процес, основана на европейските директиви, която на практика създава условия за хармонизиране на платежните услуги и системи в страните-членки в Европейския съюз.

Основен елемент в концепцията на SEPA е създаването на общ набор от паневропейски платежни инструменти и ефективна инфраструктура за обработването им. Разработените от Европейския платежен съвет (ЕПС) схеми за SEPA определят набори от междубанкови правила и стандарти, които трябва да се спазват при извършването на SEPA платежни трансакции. Схемите представляват споразумение между банките (доставчиците на платежни услуги) за това как да прехвърлят средства от сметка на длъжник (платец) към сметка на получател в рамките на SEPA.

ЕПС отговаря за разработването и поддържането на SEPA платежните схеми, както е определено в публикуваните от самия ЕПС правилници. За да се осигури възможно най-високо равнище на достижимост, ефективност и сигурност на една платежна схема, правилата се съгласуват между самите доставчици на платежни услуги. Това става по начин, който позволява на банките да запазят саморегулирането си и да отговорят възможно най-ефективно на очакванията на регулаторните органи и заинтересованите лица.

Стандартизацията и постигането на оперативната съвместимост могат да се определят като решаващи фактори за успеха на проекта SEPA. В един, състоящ се от мрежи сектор те са от съществено значение за извличане на максималните ползи от проекта. Стандартизацията следва да дава възможност за цялостно и автоматизирано обработване на кредитните преводи и директните дебити на SEPA в областта на отношенията клиент-банка и банка-клиент, както и в областта на картовите плащания. Тя следва да осигурява и високо равнище на сигурност.

Наличието на интегриран пазар с набор от общи платежни инструменти, от една страна, и на съвременни правни основания, осигуряващи прозрачност и равнопоставеност между отделните доставчици на платежни услуги, от друга, не само повишава конкуренцията, но и стимулира иновации на пазара за плащания. Докато правилата и стандартите, от които се състои една платежна схема, се определят от банките в условия на сътрудничество, конкретните платежни продукти, предлагани на клиентите, се разработват от отделните банки в конкурентна среда. В перспектива конкурентоспособността на банките ще зависи в голяма степен от предоставянето на допълнителни опционни услуги преди и след плащането. Това са услугите с добавена стойност, които представляват иновативни услуги и често се свързват с платежните инструменти на SEPA. Услуги с добавена стойност преди плащането, които банките могат да предоставят са електронно фактуриране⁹, он-лайн инициране

⁹ Електронното фактуриране е услуга, предлагана на клиентите преди извършване на плащането. Фактурата се изпраща директно до приложението за интернет банкиране на платеща

на плащането, мобилно инициране на плащането. Като опционни услуги след плащането банките могат да предлагат електронна реконсилия¹⁰ и електронно банково извлечение. Тези опционни услуги ще представляват поредното предизвикателство пред счетоводната отчетност на банките при извършването на SEPA платежните операции.

В резултат на изложеното може да се потърсят и изведат основните предимства и недостатъци от въвеждане в България на SEPA инструментите, преди датата на приемане на еврото като платежна единица в страната, за плащанията в левове и в евро. Като предимства биха могли да се посочат: единен инструментариум за извършване на плащания в левове и евро; възможности за предлагане на допълнителни услуги; технологично обновяване на търговските банки; създаване на условия на публичната администрация за по-ранно въвеждане на механизми, позволяващи електронизацията на плащанията от и към бюджета. От технологична гледна точка предимствата се изразяват в по-широки възможности, които дава новият стандарт UNIFI ISO 20022 за точно описване и следване на бизнес процеса; по-големи възможности за подобряване ефективността на платежния процес чрез автоматизация; по-голяма гъвкавост при преноса на информация, което дава възможност за разширяване на услугите съобразно пазарните изисквания.

Разбира се, въвеждането на SEPA платежните инструменти както за плащанията в евро, така и за тези в левове би имало и своите недостатъци. Като по-важни могат да се посочат: значителните промени в правната рамка и бизнес правилата, особено при директния дебит; големите инвестиции от участниците в платежния процес; неоправданите разходи за банки, които в бъдеще не биха участвали в платежния процес.

Използването на инструментите на SEPA единствено за презгранични платежни операции няма да доведе до успеха на проекта за SEPA, тъй като фрагментацията ще продължи да съществува и очакваните ползи за банковия сектор, както и за неговите клиенти, не биха могли да се реализират напълно. Приемането на SEPA стандартите и за плащанията в левове трябва да се възприеме като задължително условие за бъдещото развитие на платежната индустрия и финансовите услуги в България, в контекста на промените на европейско ниво.

II. Предизвикателства пред отчитането по справедлива стойност на финансовите инструменти в банките

МСС 39 Финансови инструменти: признаване и оценяване разшири прилагането на справедливата стойност за финансовите инструменти¹¹. Още в процеса на изработването му банките изразяват силна загриженост, че отчитането по справедлива стойност ще доведе до нестабилност на финансовите отчети и ще забави възприемането на рисковете. Опонентите на справедливата стойност твърдят че, тя е подходящата оценка само за част от финансовите инструменти в банките – тези които се държат за търгуване и за които има надеждни и леснодостъпни пазарни цени. Подобно е разбирането и за

и след като той я приеме, автоматично се генерира платежна инструкция, която съдържа съответната информация за платеца и получателя на плащането.

¹⁰ Електронното равняване се предлага на клиентите след извършване на плащането. При него фактурите се равняват със съответното плащане по електронен път и данните на получателите автоматично се актуализират.

¹¹ МСС 39 е издаден през март 1999 г. <http://eifrs.iasb.org/eifrs/bnstandards/en/>

производните финансови инструменти. Много от договорите за деривативи имат нулеви разходи в началото и отчитането по справедлива стойност е от решаващо значение, тъй като включва потенциалната им експозиция в отчетите. Така те стават „видими“ за инвеститорите. Същевременно справедливата стойност е подвеждаща за инвеститорите по отношение на активите, които банката има намерение да задържи за дълъг период от време или до падеж, както и за пасивите, които ще бъдат уредени на падеж по номиналната им стойност. Такива са по-голямата част от кредитите и депозитите на търговските банки. Последващата оценка на подобни финансови инструменти по справедлива стойност и признаването на възникналите разлики като приход или разход засилва нестабилността на финансовите отчети. Моделът за отчитане на финансовите пасиви в МСС 39 поражда парадокса да се отчита приход, когато справедливата стойност на собствения дълг на банката се понижава в резултат на намаляване на нейната кредитоспособност. Обяснението е, че тя може да изкупи дълга си и да реализира печалба. В действителност, особено при криза банките не разполагат с допълнителни средства за обратно изкупуване на дълга си. Изследване на KPMG върху финансовите отчети на големите европейски банки за 2008 година, констатира че „много банки отчитат печалби, свързани с кредитния риск на собствения си дълг. Тези печалби ще се проявят обратно през следващите години с приближаване на падежа, ако дългът не се изкупува на по-ниската стойност”¹².

Някои автори изразяват съмнение във възможността справедливата стойност да бъде ползвана като мярка за оценяване¹³. Те се аргументират с теоретичния и хипотетичен характер на подобна оценка, произтичащ от същността на категориите стойност и цена. От гледна точка на оценката, стойността трябва да се различава от цената, тъй като тя отразява становището на даден инвеститор по отношение на очакваната бъдеща възвръщаемост на активите. Има много мнения относно стойността на даден актив, тъй като има много потенциални инвеститори. Цената, от друга страна е резултат от сравнението между различните гледни точки. Цената е факт, а не становище. Справедливата стойност, напротив, е теоретичната цена, която предприятието може да получи, ако реши да продаде активи или да уреди пасиви. Справедлива стойност е действително становище по хипотетичен факт и се отнасят към него като пазарна стойност, но това не я прави по-малко теоретична.

Извън посоченото фундаментално несъгласие за използването на справедливата стойност, финансовата криза поставя конкретни въпроси за измерването на справедливата стойност. Как финансовите активи и пасиви да се приравнят към пазарните цени когато няма пазар? Уместността и достоверността на справедливите стойности се основава на пазарните цени и изисква функционирането на пазар, където цените адекватно отразяват фундаменталните фактори на финансовия инструмент. Когато пазарът е нарушен използването на пазарните цени е безсмислено. В тези случаи използването на подходящи техники за оценяване е задължително, но те не могат да гарантират пълна обективност и достоверност. Същевременно много проучвания доказват, че дори и в нормална пазарна ситуация се проявяват

¹² FOCUS on transparency - Trends in the presentation of financial statements and disclosure of information by European banks 2009, <http://www.kpmg.co.uk>

¹³ JEAN-FLORENT, Rérolle. The fair value debate: from accounting utopia to financial realism., *Revue Trimestrielle de Droit Financier*, №4, 2008

тенденции на пазарна неефективност поради манипулиране на пазара или ирационално поведение на инвеститорите.

Банките смятат, че кризата е доказала необходимостта от преосмисляне на изискванията за прекласифициране на финансовите инструменти. Наличието на нестабилен и силно динамичен пазар може да предизвика промяна на бизнес модела на банката от „активна търговия” (day trading) на „купи и задръж” (buy and hold). Тогави те трябва да имат възможност да прекласифицират инструменти от категорията „държани за търгуване” в категориите изискващи оценяване по амортизирана стойност. Това ще ги предпази от форсирани продажби на неблагоприятен пазар, които биха били принудени да направят с оглед вменването им в изискванията за капиталова адекватност на Базел II.

Оценката по справедлива стойност – по своя характер – има тенденция за въвеждане на процикличност чрез счетоводната рамка. Тя изисква незабавно отражение на пазарните промени чрез финансовите отчети. Така, всички колебания в справедливата стойност (макар и само временни) увеличават променливостта на счетоводните данни. Понижението на справедливата стойност на банковите активи е причина за форсирани продажби, което оказва допълнителен натиск върху пазарните цени. В резултат те ще предизвикат нови корекции на справедливата стойност, което може да доведе до „увековечаване” на низходящата тенденция. Но валидно е и обратното – в период на подем, което ще има за резултат „оптимистични” оценки подхранващи кредитирането.

Основните аргументи за прилагане на пълен модел на справедливата стойност могат да се резюмират в следните няколко пункта:

1. Оценяването на всички финансови инструменти, по тяхната справедлива стойност ще позволи на потребителите на финансови отчети, да получат „вярна и честна” картина за действителното финансово състояние на предприятието, тъй като само справедливата стойност отразява преобладаващите икономическите условия и промените в тях. Инвеститорите се интересуват от стойността, а не от разходите, така че информацията за справедливите стойности е от значение за техните решения.

2. Пълното прилагане на справедливата стойност осигурява по-последователна и сравнима рамка за оценка, тъй като инструментите се оценяват към определен момент и в съответствие със същия принцип. Справедлива стойност е пазарно определена оценка, която не е повлияна от фактори, специфични за даденото предприятие; съответно тя представлява безпристрастно измерване, независимо от периода и от конкретното предприятие.

3. Отчитането по справедлива стойност дава ясна представа за икономическия доход: в съответствие с общоприетата дефиниция за дохода, като промяна на богатството, промяната в справедливата стойност на нетните активи в баланса, поражда доход¹⁴. Отчитането по справедлива стойност е решение на счетоводния проблем за измерването на дохода, и е за предпочитане пред многото правила за измерването му при отчитане по историческа цена или при смесен модел на оценяване.

¹⁴ PENMAN, Stephen. Financial reporting quality: is fair value a plus or a minus?, Accounting and Business Research Special Issue: International Accounting Policy Forum. pp. 33-44, 2007

III. Критичен анализ на прилагания модел за счетоводно отчитане на задбалансовите активи и пасиви в предприятията от публичния сектор

Особеност в дейността на предприятията от публичния сектор е наличието на значителен брой условни активи и условни пасиви. В определена степен влияние оказва и избрания метод за текущо счетоводно отчитане – касов метод за републиканския бюджет и метод на текущото начисляване за останалите звена от бюджетната система. Необходимостта от привеждането на начина на отчитане съгласно изискванията на Евростат налага отчитането на условни активи и условни пасиви.

Въпросите свързани с дефинирането и счетоводното третиране на условните вземания и задължения се регламентират с:

1. Международен счетоводен стандарт за публичния сектор № 19 „Провизии, условни пасиви и условни активи“;
2. Национален счетоводен стандарт за бюджетните предприятия № 37 „Провизии, условни задължения и условни активи“;
3. ДДС № 4 от 01.04. 2010 г. Изготвяне и представяне на информация от бюджетните предприятия за поетите ангажименти и възникналите (начислените) задължения.¹⁵

За съществуването на условни вземания (условни активи) и условни задължения (условни пасиви) е необходимо съществуването на:

✓ Задължаващо събитие, което поражда правно или конструктивно задължение, има за резултат липсата на реална алтернатива за погасяване на задължението;

✓ Като правно се разглежда състава на облигационното отношение, което произлиза от:

- договор;
- действащо законодателство;
- друго приложение на нормативен акт.

✓ Като конструктивно облигационно отношение се дефинира всяко отношение, което се свързва и произтича от дейността на бюджетното предприятие като например:

- поемане на ангажимент за спиране или прехвърляне на дейност или услуга;

- закриване на офис или спиране на дейност на правителствена агенция по места;

- промени в управленската структура;

- фундаментална реорганизация на извършваните от бюджетните предприятия дейности.

Така най-общо в случаите, когато е налице минало или бъдещо събитие, но не може да се създаде или признае провизия се поражда условен актив или условен пасив. В случая условните активи и пасиви се свързват обикновено с някакво бъдещо събитие, което не може точно да се определи и да бъде изцяло под контрола на предприятията от публичния сектор.

Условните активи (условните вземания), като елемент на облигационните отношения се определят като възможни активи, произтичащи

¹⁵ ДДС № 20 Указания относно прилагането на Национални счетоводни стандарти от бюджетните предприятия. Сп. „Бюджетът“, Информационно издание на Министерството на финансите. С., 2005, с. 112. и ДДС № 4 относно Изготвяне и представяне на информация от бюджетните предприятия за поетите ангажименти и възникналите (начислените задължения). Сп. „Бюджетът“, С., 2010 г., бр. 6, с. 3-34.

от минали събития, чието съществуване ще се потвърди при възникването или не на неопределени бъдещи събития, които са извън контрола на бюджетното предприятие. Условните активи подлежат на приблизителна оценка и преоценка и се оповестяват в приложенията на финансовите отчети.

В сметкоплана на бюджетните предприятия за счетоводното отчитане на условните активи са предвидени следните групи (подгрупи) сметки:

- *с/ки от гр. 91 Чужди дълготрайни активи, материални запаси и финансови активи;*

- *с/ки от подгрупа 921 Получени обезщетения;*

- *с/ки от подгрупа 928 Други дебитори по условни вземания;*

- *с/ки от подгрупа 990 Заеми, инфраструктурни обекти и други активи в употреба, изписани като разход;*

- *с/ки от подгрупа 991 Статистика за просрочени вземания;*

- *с/ка 9931 Разходи за стопанска дейност;*

- *с/ки от подгрупа 995 Внос на активи и услуги;*

- *с/ка 9978 Други задбалансови активи.*

Особен интерес в случая представлява подходът на законодателя, при който реално съществуващи активи се третират, като условни. Известно е, че един актив за да се отчита като балансов, следва да отговаря едновременно на следните условия:

✓ върху актива бюджетното предприятие да притежава права на собственост;

✓ върху актива бюджетното предприятие да притежава право на разпореждане;

✓ притежаване от страна на бюджетното предприятие право на ползване и

✓ очакване на икономически изгоди от притежаването на актива.

Изхождайки от тези постановки, може да се предложи за активите, които отговарят едновременно на посочените четири условия, законодателят да въведе балансовата сметка 201 *Земли, гори и трайни насаждения* и др. сметки от група 20 *Дълготрайни материални активи*. Чрез тях ще се извършва счетоводно отчитане на активи, от които бюджетното предприятие може да извлече икономически изгоди, чрез продажба, отдаване под наем, отдаване на концесия или чрез замяна на един актив с друг. По този начин ще се създаде ярна и честна представа за имущественото състояние на отчетно-обособеното звено. За всички активи от тази подгрупа, като паркове, градинки, площади, инфраструктурни обекти, паметници на културата и др., от които не е възможно за се очакват икономически изгоди от притежаването им (от бюджетните предприятия) да се съхрани съществуващия модел.

Може с достатъчна степен на увереност да се оспори наличието на сметка 9931 *Разходи за стопанска дейност* в сметкоплана на бюджетните предприятия. Така, ако към момента в който съгласно ЗКПО се облагаше резултатът от стопанските дейности, наличието на задбалансови сметки за приходи и разходи можеше да бъде оправдано, то в последните няколко години законодателят регламентира облагането по ЗКПО да бъде върху реализираните от бюджетните предприятия приходи от стопански дейности. Това прави използването на посочената сметка нецелесъобразно и ненужно. Нещо повече, използваните в бюджетните предприятия програмни продукти, създават условия за получаване на подобна информация чрез сметки от гр. 60 *Разходи по икономически елементи*.

Счетоводното отчитане на размера и динамиката на различните условни пасиви е важен показател за цялостна оценка на резултатите от изпълнението на бюджета за предприятията от публичния сектор.

Съгласно ДДС № 4 от 01. 04. 2010 г. не се третира, като поемане на ангажимент (условен пасив):

- ✓ „ намерението за планиране, произтичащо от обвързващо споразумение или друго основание;
- ✓ намерението за сключване на договор;
- ✓ възлагане с нормативен акт или решение на държавен/ общински орган на даден разпоредител с бюджетни кредити да проведе преговори и/или да сключи договор;
- ✓ наличието на сума за плащане по бюджета (извънбюджетна сметка/фонд), ако за нейното изплащане допълнително се изисква сключването на договор или наличието/ изпълнението на други условия, обстоятелства и изисквания;
- ✓ прогноза за плащания, разходи, задължения и др. (прогноза за бъдещи плащания, разходи и задължения и др., като елемент от процеса на определяне на приблизителната оценка на ангажимента също не е ангажимент);
- ✓ задължението, което е балансово признато задължение (балансов пасив), съгласно отчетността за бюджетните предприятия.”¹⁶

Оценката на условния пасив (ангажимент) се определя от стойността, посочена в съответния договор с включен ДДС, акцизи и други подобни плащания върху придобиваните активи или услуги, респективно стойността на предоставените трансфери (субсидии) за конкретното физическо или юридическо лице, определяни съгласно съответното основание. В стойността на условния ангажимент не се включват предвидените санкции и неустойки на бюджетното предприятие и контрагента при неизпълнение на техни задължения. Евантуалните обезпечения, ако се изискват съгласно ангажимента от двете страни, предоставян (получен), като гаранция по договора се отчита по задбалансови сметки отделно.

В сметкоплана на бюджетните предприятия за счетоводно отчитане на поетите ангажименти е предвидена *сметка 920 Поети задължения по договори, неувоени и акумулирани средства за бъдещи задължения*. Към сметката може да се организира следната аналитична структура:

- ✓ вид на валутата, в която е поет ангажимента;
- ✓ физическо или юридическо лице;
- ✓ вид на ангажимента – безсрочен, незабавно реализиран или комбиниран;
- ✓ в натура или стойност;
- ✓ други аналитичен признак, съобразно необходимостта от създаване на аналитична информация за поетите ангажименти, в т.ч. възникнали задължения за периода, реализирани ангажименти, авансово платени суми по ангажименти, неплатени суми по ангажименти и др.

¹⁶ ДДС № 4 от 01.04.2010 г., Цит. съч., с. 4-5.

IV. Съвременни тенденции в развитието на счетоводството на публичния сектор

Хармонизирането на правилата (стандартите) за счетоводно отчитане на международно равнище е отдавна осъзната необходимост. Този процес практически се реализира с взаимодействието на националните и международните институции, разработващи и прилагачи съответните счетоводни стандарти, в резултат на което се постига сближаване между националните счетоводни бази и практики, и една висококачествена глобална счетоводна основа – МСС. Казаното се отнася и за тенденциите в развитието на отчетността в бюджетния сектор.

Съвременните процеси на глобализация на икономиката налагат прилагането на единни принципи, подходи и правила при счетоводно отчитане дейността на предприятията от бюджетния сектор. Комитетът за публичния сектор е постоянен орган към Съвета на Международната федерация на счетоводителите, създаден с цел координация в световен мащаб работата на занимаващите се с финансова и управленска отчетност, и одиторска дейност в публичния сектор. Основните акценти при разработването на Международните счетоводни стандарти за публичния сектор (МССПС) са насочени към правилата и принципите за осъществяване на текущото счетоводно отчитане дейността и изготвянето на финансовите отчети на бюджетните предприятия. Практическата реализация на този процес се постига с разработване на програми, предназначени за подобряване на финансовото управление и счетоводната отчетност в бюджетния сектор, чрез:

а) разработване на счетоводни и одиторски стандарти и насърчаване на тяхното приемане;

б) разработване и координиране на програми за насърчаване на образователната и изследователската дейност;

в) улесняване обмена на информация между членуващите в СМФС организации и други заинтересовани страни¹⁷.

Въвеждането и прилагането на МССПС като основна счетоводна база поставя редица нерешени проблеми пред счетоводството на бюджетните предприятия. Основните от тях са свързани със:

а) тълкуването, разясняването и синхронизирането на термините и понятията в текстовете на МССПС и използваните аналогични в нормативната регламентация на счетоводството на предприятията от бюджетния сектор в нашата страна;

б) различните подходи прилагани при счетоводното отчитане дейността на бюджетните предприятия;

в) недостатъчното разбиране на постановките в МССПС и трудната им практическа приложимост;

г) изготвянето на счетоводна политика на конкретното бюджетно предприятие, съобразно изискванията на МССПС.

Познаването и разбирането на МССПС, осмислянето на философията на всеки един от тях, осигурява достоверност, всеобхватност и сравнимост на създаваната счетоводна информация за дейността на бюджетните предприятия.

¹⁷ БАТАШКИ, Г. Счетоводни стандарти в публичния сектор. Свищов, АИ „Ценов“, 2005, с. 10.

Съгласно Закона за счетоводството (чл. 5а, ал.1), предприятията от бюджетния сектор в РБългария прилагат счетоводни стандарти и сметкоплан, утвърдени от Министъра на финансите, които са основани като цяло на:

а) изискванията на Европейския съюз за отчетността, статистиката и бюджетирането на публичния сектор;

б) счетоводната рамка, принципите и концепциите на Методическото ръководство за държавна финансова статистика, издадено от Международния валутен фонд;

в) международните счетоводни стандарти за публичния сектор на Международната федерация на счетоводителите;

г) изискванията на българското законодателство по отношение на бюджетирането, отчитането на изпълнението на консолидираната фискална програма и управлението и контрола на средствата и разходите на бюджетните предприятия;

д) системата на националните сметки (SNA 93) на ООН.

Към настоящия момент бюджетните предприятия прилагат в модифициран вариант Националните стандарти за финансови отчети за малки и средни предприятия. Част от текстовете в тези стандарти са приложими с известни условия, съобразени с особеностите на организацията, методологията и методиката на отчетния процес в бюджетната сфера. Утвърждаването на Националните счетоводни стандарти за бюджетните предприятия е регламентирано с документ на Дирекция „Държавно съкровище“ при Министерството на финансите¹⁸. Формално сравнение между МССПС¹⁹, разработени и утвърдени от Комитета за публичния сектор към Съвета на Международната федерация на счетоводителите, и Националните счетоводни стандарти, прилагани от бюджетните предприятия, може да се представи таблично в Приложение № 2.

От представеното сравнение могат да се посочат следните основни различия:

Първо, в Националните счетоводни стандарти, прилагани от бюджетните предприятия не е предвиден стандарт „Отчет за паричните потоци“. Формулирани са изисквания при отчитането на касовите потоци и наличности в бюджетните предприятия, чрез прилагането на Единната бюджетна класификация.

Характерна особеност при счетоводното отчитане дейността на предприятия от бюджетния сектор е успоредното прилагане на принципа “текущо начисляване” с принципа на “паричните потоци” – приходите се отразяват при инкасиране на постъпления от финансови средства, а разходите - в момента на извършване на плащания. По този начин се разкрива движението и динамиката на паричните средства. Прилагането на принципа на “паричните потоци” за отразяване на стопанските операции в бюджетните предприятия има основополагащо значение при отчитане касовото изпълнение на държавния бюджет. Практическата реализация на този процес намира изражение в създаването и използването на Единната бюджетна класификация, като основна счетоводна рамка за отчитане изпълнението на държавния бюджет на касова основа.

¹⁸ ДДС № 20/14.12.2004 г. – Относно: Прилагането на Националните счетоводни стандарти от бюджетните предприятия. София, Министерството на финансите, 2004 г.

¹⁹<http://web.ifac.org/publications/international-public-sector-accounting-standards-board/handbooks>

Второ, съществуват принципни различия във формата, структурата и съдържанието на годишните финансови отчети на бюджетните предприятия между разпоредбите на МССПС и Националните счетоводни стандарти, прилагани от предприятията в бюджетния сектор. Съгласно МССПС 1 Представяне на финансовите отчети компонентите на годишния финансов отчет са: отчет за финансовото състояние (счетоводен баланс); отчет за приходите и разходите; отчет за промените в нетните активи; отчет за паричните потоци; възприетата счетоводна политика и обяснителни бележки. Стандартът регламентира две възможности за класифициране на активите и пасивите в баланса на предприятията от бюджетния сектор:

- а) разграничаване на активите и пасивите на текущи и нетекущи;
- б) разграничаване на активите по степен на ликвидност, а пасивите по степен на изискуемост.

Така представена информацията в счетоводния баланс създава възможност за по-ясно разграничаване на нетните активи на бюджетното предприятие и оценка на неговата ликвидност и платежоспособност²⁰.

Трето, налице са определени разлики в съдържателно отношение между МССПС 3 Нетен излишък или дефицит за периода, фундаментални грешки и промени в счетоводната политика и НСС 8 Нетни печалби или загуби за периода, фундаментални грешки и промени в счетоводната политика. Те конкретизирани се свеждат до²¹:

а) сделките и събитията, влияещи върху нетните активи (пасиви) на бюджетното предприятие се обособяват в четири групи – трансакции и трансфери; организационни и структурни промени и смяна на юридическия статут; други събития, които не могат да се третират като трансакции и преоценки (обезценки); и реализирани курсови разлики. Всяка една от тези групи операции оказва пряко влияние върху изменението на нетните активи (пасиви);

б) не се допуска директно отнасяне на приход или разход, реализирани курсови разлики, излишък или дефицит, преоценки или обезценки към собствения капитал на бюджетното предприятие;

в) не се позволява корекции в годишните финансови отчети след тяхната заверка от Сметната палата и изготвянето на консолидирания отчет за касовото изпълнение на бюджета и изпълнението на фискалната програма.

Четвърто, не са разработени и прилагани в националното счетоводно законодателство стандарти, отнасящи се до:

- а) разходи по заеми;
- б) приходи от разменни операции;
- в) счетоводно отчитане при хиперинфлационни икономики;
- г) договори за строителство;
- д) инвестиционни имоти;
- е) имоти, съоръжения и оборудване;
- ж) отчитане по сектори;
- з) обезценка на парични и непарични активи;
- и) оповестяване на информация за общия правителствен сектор;

²⁰ МЕРАЗЧИЕВ, В., БАТАШКИ, Г.,ИМАЛОВА, Д. Бюджетно счетоводство. Свищов, 2009, с. 292.

²¹ За подробности вж. БАТАШКИ, Г. Проблеми на счетоводството в бюджетните предприятия. В: Проблеми на счетоводството в България и Русия. Свищов, АИ „Ценов”, 2008, с. 214-215.

Пето, съществен момент в изграждането на система от национални счетоводни стандарти за публичния сектор е разработването и прилагането на стандарт за счетоводно отчитане на държавните помощи и дарения. Политиката на конкуренция в Европейския съюз е един от стълбовете, върху които се основават действията на Европейската комисия в областта на икономиката. Чрез предоставените държавни помощи и дарения практически се изпълнява ролята и участието на държавата в структурната реформа в икономиката.

Дефинираните принципни различия показват основните насоки, в които следва да се насочат усилията за хармонизиране на националната счетоводна база и практики с изискванията на МССПС.

V. Дефиниране на специфичното проявление на приходите и разходите на застрахователните и осигурителните предприятия

Специфичното проявление на приходите в застрахователните и презастрахователните предприятия, изведени в контекста на особеностите на застрахователната дейност, считаме за целесъобразно да представим в следните основни групи:

а) **приходи от пряко застраховане**. В тази група се отнасят: *приходи от премии по пряко застраховане, приходи от застрахователни комисионни и такси; приходи от регреси, приходи от освободени застрахователни резерви.*

б) **приходи от презастраховане**. Към посочената група се обособяват два типа приходи: *приходи по пасивно презастраховане и приходи по активно презастраховане.*

В теоретичен аспект считаме за целесъобразно да акцентираме върху някои принципни въпроси, касаещи структурата на премийния приход, основните правила за признаване на приходи при застрахователите.

Застрахователната премия е сложно понятие, съставено от няколко елемента (*рискова вноска, нето вноска, достатъчна вноска, бруто вноска*) като всеки следващ, включва предходния. Тя може да се определи като плащане (престрация) от страна на застрахования, срещу което възниква задължение на застрахователя да поеме определени рискове и да извърши плащане при настъпване на застрахователно събитие. Тя се приема като “количествен израз на големината на риска, оценен в парични единици”²².

Във връзка с отчитане на застрахователните премии е необходимо да бъдат изведени някои основни принципни постановки, които могат да бъдат представени както следва:²³

а) брутните начислени (записани) премии включват признатите като приход премии по застрахователните договори.

б) признаване като приход на премията по застрахователни договори е на база:

- **при общото застраховане** – сумата, дължима от застрахованото лице за целия период на покритие, която застрахователят има право да получи по

²² ЙОТОВА, Й. и др. Счетоводство на застрахователните предприятия. Свищов, 2010. с. 9.

²³ Вж. НАРЕДБА № 30 от 19. 07. 2006 г за изискванията към счетоводството, формата и съдържанието на финансовите отчети, справките, докладите и приложенията на застрахователите и на здравноосигурителните дружества, обн., ДВ, бр. 78 от 26. 09. 2006 г.; НАРЕДБА Н-20 за изискванията към формата, структурата и съдържанието на финансовите отчети, които се съставят от застрахователните предприятия, ДВ., бр. 6 от 19. 01. 2007 г., чл. 28.

силата на сключени през отчетния период договори, както и в случаите, когато периодът на покритие обхваща изцяло или отчасти следващ отчетен период;

- **при животозастраховане** – сумата, дължима от застрахованото лице през отчетния период. При застраховка “Живот”, свързани с инвестиционен фонд, премията се разделя на **две части** – *депозитна* и *застрахователна част*²⁴, които ако бъдат оценени поотделно се признават както следва: **депозитната част** като задължение, съгласно МСС 39 Финансови инструменти: признаване и оценяване, а **застрахователната част** – като премиен приход. В отклонение от възприетите правила за признаване на приходи по смисъла на МСС (МСФО) се счита, че само приходите от премии, които са дължими и получени през съответния период следва да се отчитат като текущи приходи, а дължимите премии, които ще постъпват като разсрочени вноски през следващи периоди, се отразяват като приходи за бъдещи периоди т.е. като основен критерий за класифициране на премиения приход като текущ или разсрочен неправилно се извежда принципът на паричния поток.

При изследване на **специфичното проявление на разходите** в застрахователните предприятия особено внимание следва да се обърне на *оперативните*, на *застрахователите* и *презастрахователите разходи*, както и на отделни аспекти на *административните разходи*. Тук следва да се има в предвид някои особености на застрахователната дейност, които оказват съществено влияние върху счетоводната трактовка:

а) Застрахователната услуга е особен вид алиаторна услуга с нематериален характер. Тази особеност е свързана с акумулирането на голям обем парични средства за натрупване на т. н. застрахователен фонд, чието изплащане е свързано с отрицателни парични потоци във вид на плащания към застраховани лица. От счетоводна гледна точка тези плащания всъщност представляват основна част от оперативните разходи на застрахователя.

б) В застрахователната дейност е налице разлика между отчетен период и застрахователна година. Обичайно е задълженията на застрахователя да се отнасят за два отчетни периода в рамките на една застрахователна година. Това обстоятелство налага стриктно разграничаване на разходите за двата отчетни периода на една застрахователна година;

в) Разходите на застрахователните предприятия се разглеждат като сложно понятие, което се свързва с две основни негови съставки:

- **Застрахователни разходи**. Застрахователните разходи се свързват с всяко плащане на застрахователя. В техният обхват влизат застрахователните разноси и разходите, свързани с управлението на застрахователя (административно управленските разходи).;

- **Застрахователни разноси**. Това са плащанията, извършвани във връзка с образуването, поддържането, управлението и разпределението на застрахователния фонд и свързани непосредствено със сключване, поддържане и ликвидация на застрахователни договори. Разгледани в този аспект и от счетоводна гледна точка, това са основните оперативни разходи в дейността на застрахователя. Застрахователните разноси, разбирали като плащания на застрахователя, са основен калкулативен елемент на застрахователната премия и всички реализирани икономии от тях се явяват чиста печалба на застрахователя.

²⁴ Застрахователната част от премията съдържа добавка за риска по застрахователния договор и покрива някои разходи, като аквизиционни и административни разходи, такси за управление на фонда и др.

Реформата в пенсионната система у нас породи необходимостта от създаване на нови стопански субекти, а именно това са пенсионните осигурителни дружества, регистрирани като акционерни дружества по Търговския закон и лицензирани по Закона за допълнително доброволно пенсионно осигуряване (ЗДДПО)²⁵.

Допълнителното доброволно пенсионно осигуряване (ДДПО) се определя като дейност по набирането на доброволно- пенсионно осигурителна вноска в *доброволен пенсионен фонд*. Управлението на средствата в доброволния пенсионен фонд и изплащането на допълнителни пенсии при настъпването на осигурителни случаи са определени в осигурителните договори.

Дружествата за допълнително пенсионно осигуряване има право да формират "Пенсионен резерв", който представлява сумата от средства, заделени по съответен ред, с които се изплащат допълнителни пожизнени пенсии за старост, лични пожизнени пенсии за старост, лични пожизнени пенсии за инвалидност и наследствени пожизнени пенсии на пенсионерите, които са преживели по-дълго от предварителните актюерски разчети. Начинът на тяхното формиране е смесен – от чистата печалба на дружествата и от вноски на служителите, а тяхното предназначение е еднозначно – погасяване на задължения към персонала чрез изплащане на бъдещ доход под формата на пенсия.

При счетоводното отчитане на пенсионните резерви се открояват два последователни етапа:

1. Формиране на пенсионните резерви;
2. Използване на резервите по предназначение

Първи аспект: Съгласно разпоредбите на отменения НСС 26 резервите, при тяхното формиране се отчитат като *разход* и в счетоводния баланс се представят като Законови резерви. Но в променения ННС 26, действащ след 2002 г. и след неговото отпадане и въвеждане на Международните счетоводни стандарти за финансово отчитане се конкретизира, че пенсионните резерви при тяхното формиране се отчитат като *други разходи* и в баланса на пенсионно осигурителното дружество се представят като "Специализирани резерви".

Възниква въпроса, този *разход* какъв характер има за дружеството – разход за дейността (за текущ или бъдещ период) или извънреден разход? На мнение сме, че този разход следва да се отчита като извънреден, *първо*, защото не е възможно да се предвиди броят на осигурените лица, които преживяват по-дълго от предварителните актюерски разчети и *второ*, защото с резервите ще се покриват евентуално загуби от инвестирането на средства на фондовете. Поради спецификата на пенсионните фондове считаме, че е необходимо да бъде обособена самостоятелна сметка *с наименование "Разходи за пенсионни резерви"* в *раздел Шести* на индивидуалния сметкоплан на пенсионно осигурителното дружество.

На основание на приетата **Наредба за създаване на пенсионни резерви от пенсионноосигурителните дружества, които управляват универсален**

²⁵ ЗАКОН за допълнително доброволно пенсионно осигуряване. – Д ъ р ж а в е н вестник, бр. 65 от 1999 г. – посл. изм. и доп. бр. 8 от 28 януари 2003 г. – заглавието изм. с ДВ бр. 67 от 2003 г., чл. 127 – Кодекс за социално осигуряване, чл. 121.

пенсионен фонд и/или фонд за допълнително доброволно пенсионно осигуряване²⁶, съгласно чл. 4. ал. 1, източниците за формиране на резерва са: .

1. Собствени средства на пенсионноосигурителното дружество;
2. За сметка на средства, получени за тази цел от съответния пенсионен фонд.

Наредбата регламентира какъв трябва да бъде размерът на този резерв. Необходимите средства за съответния пенсионен резерв се определя по проспективен метод (чрез използването на таблици за смъртност, технически лихвен процент и методи на актюерски разчети) и е равен на положителната разлика между настоящата стойност на поетите задължения към пенсионерите с отпуснати пожизнени пенсии и сумата от средствата по индивидуалните им партии.

Втори аспект: От направеното изложение до тук, можем да обобщим, че създадените пенсионни резерви се предвижда да бъдат използвани за:

1. изплащане на пенсии на лицата преживели определена възраст;
2. покриване на загуби от инвестирането на активи на пенсионните фондове.

В българското пенсионно законодателство се влага различен смисъл в понятието пенсионни резерви, което в резултат на по-различна финансова организация на допълнителното пенсионно осигуряване у нас. Финансовия резултат на лицензираните дружества за допълнително пенсионно осигуряване се намалява с пенсионния резерв, както и с дохода от неговото инвестиране.

Затова е подходящо пенсионно осигурителните дружества при изготвянето на финансовите си отчети, в съответствие с Международните счетоводни стандарти да оповестят информацията, която да включва: източници за формиране, възприет подход на счетоводно отчитане, стойностен размер, както и предназначение на резервите.

Резултати от изследването

Постигнатите резултати от проведеното изследване могат да се структурират в следните направления:

1. Аргументирано е, че в центъра на всички промени, наложени от създаването на SEPA са счетоводно-информационните системи, посредством които банките извършват платежните си операции. Представена е организацията на платежния процес, осъществяван с използването на SEPA платежните инструменти, като са предложени конкретни насоки за усъвършенстването ѝ. Стандартизацията и постигането на оперативната съвместимост са определени като решаващи фактори за успеха на проекта SEPA.

2. Моделът на отчитане на финансовите инструменти трябва се усъвършенства в посока разграничаване на действително понесените от очакваните загуби във финансовите отчети, чрез което ще се постигне съпоставимост със информацията използвана и за надзорни цели.

²⁶НАРЕДБА № 19 от 8.12.2004 г. за реда за създаване на пенсионни резерви от пенсионноосигурителните дружества, които управляват универсален пенсионен фонд и/или фонд за допълнително доброволно пенсионно осигуряване. Приета с Решение № 30-Н от 8.12.2004 г. на Комисията за финансов надзор, обн., Д ъ р ж а в е н вестник, бр. 110 от 17.12.2004 г., в сила от 30.12.2004 г.

3. Върху основата на извършен критичен анализ на съществуващата практика за счетоводно отчитане на дейността в бюджетните предприятия от гледна точка теоретичното знание са предложени възможности за усъвършенстване на счетоводното синтетично и аналитично отчитане в бюджетното предприятие, с цел по-висока полезност и ценност на създаваната счетоводна информация.

4. В българското пенсионно законодателство се влага различен смисъл в понятието пенсионни резерви, което в резултат на по-различна финансова организация на допълнителното пенсионно осигуряване у нас. Затова е подходящо пенсионно осигурителните дружества при изготвянето на финансовите си отчети, в съответствие с Международните счетоводни стандарти да оповестят информацията, която да включва: източници за формиране, възприет подход на счетоводно отчитане, стойностен размер, както и предназначение на резервите.